

Nəsrin Əlibəyli29

MÜXTƏLİF DİLLƏRDƏ SƏYAHƏT KONSEPTİNİN LEKSİK İFADƏSİ

Konsept dilçilikdə həm yeni, həm də köhnə termindir. "Conseptus" sözü latın dilində " concipere-concapero" feilindən düzəlmiş mənası qavrama deməkdir.Bu gün konsept termini dilçiliyin müxtəlif sahələrində geniş şəkildə istifadə olunur. Dil konseptləri yaratmır, lakin onların mübadiləsinə və ünsiyyət prosesində müzakirəsinə xidmət edir.

Konsept insan şüurunda sanki mədəniyyət mübadiləsidir. Linqvomədəni konsept kimi "səyahət" mürəkkəb mental birləşmə olaraq çoxmənalı ifadəyə malikdir.Səyahət konsepti çoxölçülü məzmunla malikdir.O, tərkibi anlayış, obraz, əhəmiyyətli tərtibli freym şəkildə modelləşdirilir: obraz – yaxınları ilə sağollaşma, onlarla geri qayıdanda rastlaşma , səyahətçinin üzündə sevinc, təəccüb və ya yorğunluq ; anlayış – yaşayış evindən çox-çox uzaqlara elm, təhsil, idman və s. məqsədlərlə ayaqla və ya maşınla digər nəqliyyat vasitələri ilə gediş; əhəmiyyətli – səyahətin vacibliyini anlamaq səyahətdə gördüklərini müsbət qiymətləndirmə yolda çətinliklərin mənfi təsiri.

Səyahət sözünün müxtəlif dillərdə ifadəsinə baxsaq oxşar anlayışlar tapırıq.

Azərbaycan dilində danışmaq lüğətində səyahət sözübelə ifadə olunur: səyahət: is. [ər.] Müəyyən məqsədlə (elmi, bir yerlə tanışlıq, idman və s.) ayaqla, ya miniklə yaşadığı yerdən uzaqlara getmə, səfər etmə[1].İngilis dilində bu, daha geniş ifadə olunmuşdur, hətta səyahət anlayışının müxtəlif növləri verilmişdir.

Travel (v)–səyahət etmək, səfərə çıxmaq, hərəkət etmək, yayılmaq,getmək, baxmaq gözdən/ nəzərdən keçirmək. Məsələn: The train was travelling 100 miles an hour –Qatar saatda 100 mil sürətlə gedirdi.

His eyes travelled over the picture –O şəkili gözdən /nəzərdən keçirdi.

Traveller – səyyah, ticarət agentı.

Traveller tales- ağ yalan, uydurma,"ovçu nağılları".

Space travel / trip – kosmosa uçuş

Journey – bir dəfə getmək üçün nəzərdə tutulan səfər səyahət etmək; məsələn:Did you have a good journey? -Səfəriniz yaxşı keçdimi?

Trip – daha çox əyləncə ya da iş üçün nəzərdə tutulmuş bir səfər,yerimək tez-tez və asan yerimək, dolaşdırmaq.

She tripped happily about the room- O, otaqda bəxtəvərcəsinə gəzişdi. Məsələn: That question tripped us all – O sual bizim hamımızı çaşdırdı.

To trip on over up –büdrmək. Məsələn: He tripped over a stone –O , daşa ilişib büdrədi.I am going on a business trip next week - Gələn həftə iş gəzintisinə çıxıram.

Brief trip – qısa müddətli səfər

Round trip- gediş dönüşü olan səfər

Scouting trip- tədqiqat etmək üçün olan səfər

Voyage – səyahət etmək (dənizlə); üzüb keçmək. Məsələn: To voyage across the Atlantic –Atlantik okeanını üzüb keçmək.

An-around-the world voyage - Gəmi ilə dünya səyahəti [2]

Cruise- gəmi ilə səyahət etmək

Have you thought about what time of year you want to take a cruise ?

İlin hansı zamanında səfərə çıxmaq istədiyini düşündünmü?(3)

Hike -uzun yol getmək (meşədə) (4)

Le voyage(m)– ingilis dilində olduğu kimi,fransız dilində dənizləsəyahət mənasını verir.Le grand voyage – ölüm, Bon voyage – Have a nice trip – Xoş istirahətlər (burada istirahət dedikdə səyahət nəzərdə tutulur).

Le périple –səyahət mənasını verir

La croisière-gəmi səfəri, hərbi kəşfiyyat məqsədli gəmi səfərində

Croisiériste – səyahətçi

L'expédition- səyahət, ekspedisiya

Pélerin,-e (m,f)- səyahətçi

Pérégrination-uzaq səyahət etmə

Pélerinage (m)-səyahət

Tournée (f) - səfər

Le trajet – səfər, yol

Odysée (f)- odyssey (məcəralarla dolu olan səyahət)[5]

İngilis və fransız dillərində daha geniş verilsə də, Azərbaycan dilində səyahətlə bağlı az sözlə rast gəlmək mümkündür; səfər,səyyahlıq,yol, xarici səyahət və s.Lakin ingilis dilindən travel, fransız dilindənvoyagesözü Azərbaycan dilinə tərcümədəsəyahət sözü əsas söz kimi götürülür və istər Azərbaycan, istərsə də ingilis dilində səyahət təkə bir məkana deyil, həm də məcazi mənada hər hansı bir dövrə səyahət mənasında da istifadə olunur.Hətta səyahət konsepti ilə turizm konseptini müqayisə etsək, bir daha səyahət konseptinin daha geniş mənə ifadə etdiyi qərarına gələ bilərik.Səyahət biznes, gəzinti, təhsil, yəni müxtəlif məqsədlər üçün ola bilər, lakin turizm isə dincəlmək məqsədi ilə başqa məkana getməkdir. Səyyah bir ölkədə uzun müddət qala bilər, turistlər isə qala bilməz.Bütün turistlər səyyah adlanır, amma bütün səyyahlar turist deyillər[6].

Səyahət konsepti sanki inkişafdır.Azərbaycan, ingilis və fransız atalar sözləri bu fikri özündə əks etdirir; Yüz dəfə eşitməkdənsə, bir dəfə görmək yaxşıdır [7]. So many countries, so many customs[8] – yəni nə qədər ölkə gəzirsən, o qədər mədəniyyət öyrənirsən;On voyage pour changer non de lieu,mais d'idees[9]–Biz məkanımızı dəyişmək üçün deyil, fikirlərimizi dəyişmək üçün səyahət edirik.Bu fikrin izahını sanki fransız yazıçısı Antuan dö Sent Ekzüperinin "Balaca Şahzadə" əsərində tapa bilərik.Balaca şahzadə müxtəlif planetləri gəzərək əslində məkanları deyil, fikirlərini dəyişirdi. O, yeddi müxtəlif planetə səyahət edir və hər bir planetdə müxtəlif xarakterli insanlarla rastlaşır [10].Daha sonra ingilis idiomunu

nümunə götürmək olar: Travel broadens the mind[11]. – səyahət dünyagörüşünü artırır.Bəlkə də buna görədirki, yapon atalar sözündə deyir;Oğlunu istəyirsənsə, səyahətə göndər [12].

Fransız yazıçısı Aleksandr Dümanın“Qafqaz səfəri” əsərindəməşhur alman alimi, diplomatı və səyyahı Adam Olearının Rusiya və İran səyahətinə dair təəssüratlarından bəhs edən kitabı, Övliya Çələbinin “Səyahətnamə”əsəri həmin atalar sözünə nümunə ola bilər. Bu əsərləri oxuyanda sanki müxtəlif ölkələri gəzmiş olursan və istər öz vətənin, istərsə də digər ölkələrin mədəniyyəti, dili barəsində məlumat əldə edirsən. Bu baxımdan Aleksandr Dümanın “Qafqaz səfəri” əsərində Azərbaycanla bağlı təəssüratlarını paylaşmaq olar:İki azərbaycanlı qadından biri Qarabağın sonuncu xanı Mehdiqulu xanın arvadı, o birisi isə qızı (*Xudşudbanu Natəvan nəzərdə tutulur) idi. Anaya qırx, qızına iyirmi yaşdan artıq vermək olmazdı. Hər ikisi milli geyimdə idilər. Qız zəngin olan milli geyimdə füsunkar görünürdü. Üç-dörd yaşlı, eynilə anası kimi geyinmiş balaca qız uşağı iri, qara gözlərini təəccüblə bizə zilləyərkən, beş-altı yaşında bir oğlan uşağı nənəsinin qucağına sığınmışdı və təsadüfən, yaxud qeyri-iradi olaraq, əli ilə xəncərinin dəstəyindən tutmuşdu. Tiyəsinin dalı-qabağı – hər iki tərəfi kəsən, ülgüc kimi iti, həqiqi bixəncəri fransız qadını heç vaxtlə öz uşağının əlinə verməzdi, ancaq bu Azərbaycanlı qadının öz uşağına verdiyi ilk oyuncaq idi(13,səh186-187). Bu əsərdə nəinki təbiət, millətlər,hətta müxtəlif sözlərin mənalarını da öyrənmək olar. Bu gün Qafqazın ən döyüşkən xalqlarından biri olan çərkəzlər özlərini adıgey adlandırırlar; bu sözün (“adıgey” sözünün) kökü “ada” deməkdir. Belə ki, Azərbaycan dilində olan ada sözü fransızca “İle”dir. “Ad”dan “adam”a gəldikdə, bu axırıncı da insan deməkdir. “Ada” ilə “adam” arasında təkə bir hərf fərqi vardır; şübhəsiz, bunun anlaşılmaz, dilin fonetik qaydaları ilə ziddiyyət təşkil edən etimologiya olduğunu desək, yəqin ki, yanlışdır [13,səh.11].

Bütün bu deyilənlər onu göstərir ki, sözü gedən səyahətnamə əslində, Qafqazın müəyyən bir mərhələ üçün həm tarixi, həm coğrafiyası, həm təbiəti, nəhayət,həm də onun qoynunu özü üçün məskən seçmiş çoxsaylı xalqların adətləri, etnoqrafiyası, mübarizə ənənələri haqqında yaxşı bir ensiklopediyadır [13,səh.5]. Digər səyyah və alimlərdən biri də XVIII əsrin sonu XIX əsrin birinci yarısında yaşamış Hacı Zeynalabdin Şirvanidir.Uzun illər onun etdiyi səyahət ona olduğu ölkələr gördüyü xalqlar haqqında küllü miqdarda material toplamağa imkan vermişdir. Həmin materiallar əsasında o gəzdirdiyi yerlərin coğrafiyasına aid dörd böyük kitab – “Riyazüs-səyahə” (“ Səyahət bağçaları”), “Hədayiqus-səyahə” (Səyahət bağları),“Büstanüs-səyahə” (Səyahət bostanı), Kəşfül-maarif (“Mə’rifətlərin kəşfi”) və bir çox başqa əsərlər yazmışdır[14].

Bu əsərləri oxuduqdan sonra belə nəticəyə gəlmək olarki, hər bir xalqın özünəməxsus düşüncə tərzini bu və ya digər hadisəni izah etmək üçün nitq ifadəsi fərqlidir.Xalqlar müxtəlif olduğu kimi, onların düşüncə tərzini də müxtəlifdir.Lakin burda isə iki müxtəlif dildə anlayışın eyni olduğunu görə bilərik:

East or west home is best. Gəzməyə qərib ölkə, ölməyə vətən yaxşı [15].“When you travel, remember that a foreign country is not designed to make you comfortable. It is designed to make its own people comfortable.” –Clifton Fadiman Sənsəyahət edəndə yadında saxla, xarici ölkə səni rahat etmək üçün, öz xalqını rahat etmək üçün qurulmuşdur. Amerika yazıçısının fikri bir daha atalar sözünü təsdiq edir[16].

Səyahət konsepti ilə yol konseptində sinonim götürmək olar.Azərbaycan atalar və ingilis atalar sözlərini nümunə göstərmək olar .Yolçu yolunda gərək -If you've got to make a journey, don't put it off; get on the road as soon as you can[3]. Azərbaycan dilində yolçu sözü əslində səyyah sözünə sinonim ola bilər.

Bad news travels fast[17] – Qara xəbər tez yayılır[18] – Les mauvaises nouvelles vont vite[19]. İngilis dilində travel sözü ilə ifadə olunsada, Azərbaycan dilində yayılmaq, fransız dilində isə getmək sözləri ilə ifadə olunmuşdur. Həmçinin Azərbaycan dilində səyahət sözü ilə gəzmək sözü sinonim götürülə bilər. Səyahət etmək, hər yeri dolaşmaq. O, bir çox ölkələri gəzmişdir. – [Sənubər:] Əlbəttə, bütün dünyanı gəzmək, görmək yaxşıdır. B.Bayramov[20].

ƏDƏBİYYAT

Orucov Ə.“Azərbaycanca –rusca danışmaq kitabı ” Bakı ,Dilçilik İnstitutu 1990

Musayev O.“İngiliscə -azərbaycanca lüğət A-Z” , Bakı -2003

<https://www.seslisozluk.net/cruise-nedir-ne-demek/>

<http://www.zargan.com/tr/q/hike-ceviri-nedir>

“Nouveau Dictionnaire Français-Azerbaïdjanais” , Bakı 2011

<http://pediiaa.com/difference-between-travel-and-tourism/>

<http://irs-az.com/new/pdf/201405/1401110130537956611.pdf>

<https://www.native-english.ru/proverbs/so-many-countries-so-many-customs>

<https://citations.ouest-france.fr/citation-hippolyte-taine/voyage-changer-non-lieu-idees-20856.html>

Antuan dö Sent Ekzüperi “Balaca Şahzadə” əsəri

<http://www.bbc.co.uk/blogs/learningenglish/2011/04/travel-broadens-the-mind.shtml>

https://az.wikiquote.org/wiki/Yapon_atalar_s%C3%B6zl%C9%99ri

Aleksandr D. “Qafqaz Səfəri” əsərindən Bakı, 2010

Kərəmov N. “Qırx il səyahətdə” Bakı – 1977

https://az.wikiquote.org/wiki/%C4%B0ngilis_atalar_s%C3%B6zl%C9%99ri

<https://www.wapititravel.com/blog/en/travel-proverbs/>

<https://slovar-vocab.com/english-russian/idioms-dictionary/bad-news-travels-fast-1113847.html>

<https://www.sozler.im/q/3HB8/qara-xeber-tez-yayilar>

<https://www.linguee.fr/francais-anglais/traduction/les+nouvelles+vont+vite.html>

<https://azerdict.com/az/izahli-luget/g%C9%99zm%C9%99k>

Açar sözlər:konsept, linqvo mədəniyyət, atalar sözü, idiomlar,turizm,yol

Ключевые слова:концепт,лингвокультура, пословицы, идиомы,туризм,путь

Key words: concept, linguistic culture, proverbs,idioms,tourism,way

Лексическое значение путешествующего концепта на разных языках

Резюме

В этой статье дана информация о значении и роли понятия "концепт". Используются пословицы на разных языках и идиомы. Благодаря пословицам одна мысль была выражена на нескольких языках. Также используются различные цитаты авторов и их работы. Изложены отличительные особенности концепций путешествий и туризма.

Исследования показывают, что путь и путешествующий концепт могут быть синонимами.

Travel concept's lexical meaning in different languages

Summary

In this article the information about the meaning of concept and its role is given. Proverbs in various languages and idioms have been used. The same ideas are expressed with proverbs in different languages. The distinctive features of travel and tourism concepts are stated. Various author's quotes and their works are used. The survey shows that way and travel concepts can be synonyms.